

טוביה פוגש את דטנר

מונולוג

אדוני, זה יפה מאוד שבאת לראות אותי ב"כנר על הגג", ואני לא בדיוק יודע מי אתה, אבל אני טוביה. קודם היה רודנסקי, אחריו בא טופול ועכשיו אני טוביה. רודנסקי בקבר, טופול כבר בענייניו, ועכשיו אני טוביה. אני, דטנר, אני טוביה. ואני אומר, תסלח לי מר דטנר, אתה אדם נכבד, אבל תסביר לי במחילה איך זה יכול להיות שאני פונה אליך בתור מר דטנר ואומר: אני טוביה, ואתה אומר לי: לא אתה לא טוביה, אני טוביה. אני, גם כשישבת לראות אותך על הבמה הייתי טוביה, וגם עכשיו אני טוביה. ואתה, עם כל הכבוד, עכשיו אתה דטנר, ואני טוביה. אז אם אפשר אדוני, קצת דרך ארץ.

תשמע אותי, אדוני שלום עליכם: מה שאני מבקש לספר לך עכשיו, אני לא יודע אם אתה כל כך תאהב לשמוע. או שחלק מהדברים תאהב לשמוע וחלק מהדברים לא תאהב לשמוע. או שחלק מהדברים שתאהב לשמוע, חלק מתוכם לא תאהב לשמוע, ואת החלק שלא תאהב לשמוע, אולי חלק ממנו כן תאהב לשמוע, כי אני, אדוני שלום עליכם, מרוב שאת כל מה שאני אוהב אני לא אוהב, וכמו שאת הדברים שאני לא אוהב אני כן אוהב. ואם אצלי זה ככה, אצלך זה בטח אותו הדבר אבל בתוספת רוטב. סוס. מילא. בקיצור, אני מוצא את עצמי בפתח של אולם גדול של תיאטרון שנקרא הקנרי. עכשיו, אנשים תרבותיים, מגיע הערב – הולכים לתיאטרון. אני אדם תרבותי, אבל לטעאטער אני לא הלכתי, אבל אדוני שלום עליכם דווקא הלך. בלונדון, בניו יורק, בפאריז, אפילו ביהופיץ. אמרתי, אני אדם תרבותי, הגיע הערב – אני הולך לתיאטרון. אני, איש בין אנשים, הלכתי, עמדתי בקופה ביקשתי כרטיס, אמרו לי סולדאט (בידיש: חייל), אמרתי: סולדאט? אני לא סולדאט. אמרו לי סולדאט, אין כרטיסים. אמרתי לא סולדאט, אני רוצה לתת כסף ולקבל כרטיס.

סולדאט או לא סולדאט, באה אישה אחת והחזירה את הכרטיס שקנתה. אמרה לי הבחורה שבקופה, הנה, יש לך מזל, באו והחזירו כרטיס. תן לי אם לא אכפת לך, מאתיים שקלים. מאתיים שקל, אמרתי, לא אכפת לי בכלל, קחי מאתיים שקל. אמרה לי הקופאית

– זה כרטיס משהו משהו, אתה תשב ממש מתחת לבמה. ככה היא אמרה לי, אם דטנר יירק, אתה תירטב. דטנר, אמרתי, אני לא מכיר שום דטנר, אבל אני יהודי, ויהודי, אם דוקרים אותו הוא מדמם, אם יורקים עליו הוא נרטב. ודטנר, הוא נשמע לי יהודי טוב, ויהודי טוב אין שום סיבה שירצה שיהודי אחר יירטב. ככה אני אומר, והיא אומרת: תן מאתיים שקל וקח כרטיס.

אני נותן, אני לוקח, ואז אני נכנס לאולם תיאטרון ואני רואה שלט "כנר על הגג", אָ פִּידלער אויפֿן דאָך. כנר על הגג, שיהיה כנר על הגג, אני שילמתי כסף בשביל לראות תיאטרון, ואם יש כנר, בבקשה שיתכבד ויעלה על הבמה. ככה או ככה, אני עולה במדרגות, אנשים עולים, אנשים יורדים, אנשים בחליפות, נשים בשמלות, כולם באו מלובשים יפה. אחרי איזה זמן נכנסו כולם לאולם. אותי הושיבו כמעט בתוך הבמה, בשורה השנייה, באמצע. הושיבו, אני לא מתווכח ואני מתיישב. לידי מתיישבת גברת אחת. היא לא צעירה ולא ממש זקנה. היא, העור אצלה עוד מתוח על העצמות, אבל היא כבר למדה פרק או שניים בהלכות גבר באישה ובהלכות אישה בגבר ובעוד הלכות כאלה ובהלכות אחרות, אני כבר לא יודע. וריח יש לה כמו שכל הפרחים בפּוֹיִבְרִיק פּרָחוּ אצלה באביב מתוך הצוואר. וכמו באביב בבּוֹיבְרִיק, ככה מתעורר אצלי יצר הרע ומרעיל את הדם.

ובעוד שהרעל משתלט לי על הגוף, נכבים כל האורות באולם. ואיך שנכבים כל האורות, באה הגברת הזאת ומתקרבת אליי אל האוּזן. עכשיו, אם קודם זה הריח שבא מהגברת הזאת היה כל הפרחים בבּוֹיבְרִיק, עכשיו ככה, בחושך, הריח הזה היה כל הפרחים, כל העצים כל הרדופי הנהר וכל היערות של הפלך גם יחד. היא מתקרבת אליי והיא אומרת לי ככה, שרק אני אוכל לשמוע, היא אומרת, היא לא אומרת, היא נושפת אל תוך האוּזן, היא אומרת ככה – תשמע לי, דטנר זה משהו־משהו, הוא שם את טופול בכיס הקטן.

עכשיו, הדבר היחיד שאני יודע על אותו דטנר הוא שאם הוא יורק מהבמה אני נרטב, וטופול, אני מכיר רק טופלה טוטוריטו, שאת זה אני מכיר ממך, אדוני שלום עליכם, אבל עם כל הכבוד לך אדוני, אני כאן עם רעל בכל הגוף, ואת זה אתה בטח מבין כי אתה לא רק סופר, אתה גם גבר, וגם אצלך לפעמים היה בא הרעל בכל הגוף, אדוני, שהרעל הזה היה גם אצל שלמה המלך. ואני אומר לה: בטח. טופול לעומת דטנר זה כמו צום גדליה לעומת יום כיפור. ככה אני אומר, ובחצי אוּזן שמאל שלי אני שומע את הגבר הקטן שלידי אומר לאישה הגדולה שלידי, הוא אומר לה, אני ראיתי את טופול בברודוויי, דטנר לידי זה חנטריש, וחנטריש אדוני, זה כאן כמו שאצלנו זה חֲנִיּוּק. אבל את זה אני שמעתי רק בחצי אוּזן שמאל, ששם השמיעה לא כל כך טובה ממילא, ובשעה שאני מנסה להריח כמה שיותר ממה שיש לידי באוּזן ימין, כלומר כל הפרחים של בּוֹיבְרִיק וכל היערות של הגוברנייה ביחד. אבל בינתיים נעשה שקט בכל האולם, ורק בא איזה כלזימר עם כינור ומסתובב ומטפס על הגג של בית שנראה קצת כמו אצלנו, רק שזה לא ממש אצלנו, כי אצלנו אם היה בא כלזימר ומטפס על הגג היו באים ומורידים אותו, והיו באים ילדים וזורקים עליו אבנים, ומה שבטוח זה שלא היו מוחאים לו כפיים. אבל בשעה שממשיכים שם למחוא כפיים, אני רואה שעולה על הבמה יהודי אחד, בחור, איש, גבר, לא קטן, מה שנקרא בעל גוף, אחד שכמו טוביה שלך, אדוני שלום עליכם, אם הוא היה נכנס לבית מרוח היו נותנים לו ללגום שמה בשקט כוסית, בלי שיציקו לו יהודי פה יהודי שם.

אומרת לי הגברת שלידי, היא אומרת: הנה בא דטנר. ואני רואה את דטנר בא עם מגפיים כמו שהיו לובשים אצלנו, ויש לו מעיל קצר כמו שאני הייתי לובש, והוא חובש מין קסקט, והגברת שלידי אומרת, תראה, אתה נראה קצת כמוהו, ואני אומר, נו, דטנר, שיהיה בריא, אני נראה כמוהו? הוא, הוא נראה קצת כמוני. לא קצת, אני יושב בקהל ואני גם על הבמה. רק שאני יושב בכיסא ומנסה להחזיק את המרפקים שלי על הצלעות, והוא, שהוא בעצם אני, מסתובב שם על הבמה כמו בעל-הבית ומסתכל על הקהל. נו, אני מסתובב בכיסא שלי אחורה ומסתכל על הקהל. אני לא רואה אנשים, רק עיניים. שככה יהיו לסוסה שלי שעורים כמו שיש שם עיניים. אלף איש, חמשת אלפים איש, שלושה עשר אלף איש. כמו עיירה שלמה, יהודים וגויים ששמו אותם ביחד בתוך אולם אחד בחושך.

אני חושב, אם כל יהודי שילם כאן מאתיים שקל בשביל הכרטיס, ויש כאן חמשת אלפים בני אדם, זה יוצא לא מעט כסף. עשרים אלף שקל, אולי שלושים אלף אפילו, אני חושב. וכל הכסף הזה הולך לדטנר, אני חושב. ואם היה גם טופול, או טופעלע, שגם הוא התחפש לטוביה שלך, ועוד בברודוויי, אני חושב, כמה כסף עשו מטוביה שלך, אדוני שלום עליכם. ואם הם קיבלו כל כך הרבה כסף, אדוני, אז תסלח לי, יש כאן בעיה, כי מי שיש לו עשרים אלף שקל, שזה ברובל אני לא יודע כמה, ובולוטי, אדוני, אני אפילו לא רוצה לדעת כמה, זה אומר שטוביה הפך לגביר. ואם טוביה הפך לגביר, טעויע איז אויס טעויען. טוביה הוא כבר לא טוביה.

ככה או ככה אני יושב שם בכיסא, ורואה שמה את אותו דטנר שלבוש כאילו שהוא טוביה כאילו שזה היה פורים, רק שאם זה היה פורים, טוביה היה לובש כובע של קוזאק או קרניים של תיש, ולא בגדים של טוביה, והוא שר שירים, והוא בוכה, והוא כורע על ברכיו, מסורת, לחיים, לו הייתי רוטשילד, שזה בכלל, אדוני שלום עליכם, מסיפור אחר לגמרי שלך ולא מהסיפורים שלי, כלומר הסיפורים שלי שסיפרתי לך ושאתה הפכת אותם לסיפורים שלך. ושבעצם, אדוני, אם תסלח לי, גם אתה הרווחת כמה גרושים ממה שאני סיפרתי לך, כלומר, הדמעות שלי הפכו אצלך לדיו, והדיו – לכסף.

אבל, מהיכא תיתי, לא נורא, צריך פרנסה, לי יש סוס ועגלה ולך יש עט וקסת. ויהודי צריך פרנסה. ופרנסה, יסלח לי דטנר, זה יותר חשוב ממסורת. ככה אני חושב, אבל בזמן שאני חושב את כל הדברים האלה, כבר באים כל השחקנים ומשתחווים לפנינו, וכל הקהל קם ומוחא כפיים, ואני רואה שם לפני אחת שהתחפשה לגולדה, אף על פי שזאת כאן הייתה קצת גברת לעומת גולדה שלי, שהיא יותר מה שנקרא אשת חיל, ואני רואה שם את הודל, וחווה, וצייטל ולייזר וולף ופרצ'יק, וכל מיני אחרים שאני מכיר, רק שכאן אני לא מכיר אף אחד. וכשאני עומד, אני רואה איך אותו דטנר רואה אותי שם בקהל, מסתכל עליי איך שאני מסתכל עליו, והוא משתחוה, והעיניים שלו עדיין עליי ואני העיניים שלי עדיין עליו, והוא עושה עם האצבע, הוא מצביע על לוח החזה שלו, משמע הוא אומר "אני", והוא אולי על הבמה וכל הקהל מוחא לו כפיים, אבל טוביה הוא טוביה, ואף אחד לא ייקח ממנו את טוביה, והוא, שיהיה בריא, היום הוא טוביה ומחר הוא הצאר ניקולאי או חמליניצקי יימח שמו או נפוליאון בונפרטה, ואני, במחילה, אשאר טוביה.

הוא עם האצבע עושה אני, ואני עם האצבע עושה לו, לא אתה. אני. והוא עושה אני, ואני עושה אני, ובסוף הוא משתחוה ומשתחוה עוד פעם, והקהל עומד ומוחא כפיים, עד שמלמעלה מתחיל המסך לרדת והאור באולם נדלק.

אני קם ללכת ורואה שהאישה שלידי קמה גם כן. כמה זה יפה, היא אומרת, וכמה זה יפה וכמה שאני מתרגשת וכמה שדטנר הוא ככה, כמה הוא ככה, וכמה שאתה, כלומר אני, כמה שאני מזכיר אותך, אני מין גבר, היא אומרת, סוג ישן היא אומרת, וככה וככה וככה. אני, לא את כל מה שהיא אומרת אני שומע, אבל מה שאני שם לב זה שהיא, פתאום, היד שלה על המרפק שלי. ואני חושב, טעויע איז נישט קיין יידענע. אני, בעוונותיי, אני גבר. היא, היד שלה על המרפק שלי, לא מהצד של העצם, אלא מהצד של הוורידים והעורקים, ואני כבר לא בחור צעיר, אבל פתאום הדם אצלי מתחיל לזרום מהר יותר בתוך הגוף, ואני עומד באולם וכל מיני תחושות עוברות אצלי בגוף. ואני מסתכל עליה, והיא אמנם היא לא בחורה צעירה, אבל מכווערת היא לא. ואני לא איזו נקבה, וגולדה שלי כבר בעולם הבא, ובעולם הבא, במקום שהיא יושבת בו, שמה מולכים המלאכים, ואני, תסלח לי אדוני שלום עליכם, אבל גם אתה גבר כמוני, ואני, יצר הרע הוא מין מלאך שיושב אצלי על הכתף, והמחשבות שעוטפות אותי ממלאות אצלי את הבטן, את תחתית הבטן, שם נעשה גועש כמו הסמבטיון בימי החול.

אני מסתכל על האישה הזו והיא עדיין מחזיקה את המרפק שלי, אבל אם קודם החזיקה בכפות הידיים, עכשיו היא מחזיקה את קיבורת הזרוע, וטוביה הוא לא איזו נקבה, ויצר הרע הוא אורח קבוע, בא מבקר, וטוביה הוא מכניס אורחים, אבל כמו שהוא בא הוא גם הולך, וכאן הוא בא יחד עם האישה הזו, והיא, מכווערת היא לא, וריח יש לה כמו של הנהרות והנחלים ויערות והעצים, ופרחי הלילך והאביב והחורף, והדשא בקיץ והנהר באביב.

מקימי מעפר דל, מאשפות ירים אביון.

מה שקרה ביני בין הגברת הזאת, אדוני שלום עליכם, זה ביני ובינה, ואולי גם ביני ובין גולדה שלי, ואולי גם ביני וביני, וביני ובין הכביכול, כמו שאתה, אדוני שלום עליכם, מה ששלך הוא שלך ובינך לבין עצמך ובינך לבין אולגה שלך, ואולי גם בינך ובין גברות אחרות, אני לא יודע, וכמו שאתה לא מספר לטוביה שלך, ככה טוביה לא מספר לך. דבר אחד אתה יודע, טוביה הוא לא נואף, לא זנאי, אבל טוביה איז נישט קיין יידענע, וגם אצל טוביה יצר הרע לפעמים מולך, ויש לו, כלומר לי, כבוד אל יצר הרע.

אבל איך שאני הולך עם הגברת הזאת אל אותו המקום שאליו אנחנו הולכים, שזה הבית שלה, הדירה שלה, בדרך, כשאנחנו עוד ליד התיאטרון, היא אומרת: תראה, הנה שם הולך דטנר. עכשיו, אם קודם דטנר היה לבוש כמו טוביה, שם דטנר לבוש כמו דטנר. הוא עובר לידנו, חולף על פנינו, אפילו הוא מברך לשלום וכבר פונה אל ענייניו, אלא שאני צריך להגיד שם איזו מילה או שתיים.

ואני פונה אחריו ואני אומר, תסלח לי ר' דאָטנער, אני, במחילה, יש לי כמה מילים להגיד לך. והוא בנאדם עסוק, הוא מסתובב ונעצר, ואני ניגש אליו, ואפשר לראות שהוא בנאדם עסוק, הוא נעמד ונאנת. ואני מסתכל עליו, והוא מסתכל עליי, והוא לא מהיהודים הקטנים כאן, דטנר, אבל טוביה הוא גם לא יהודון, והוא נאנח שוב, וגם אני נאנת. הוא

אומר, אתה תסלח לי מאוד, אני עכשיו עמדתי ארבע שעות על הבמה וכבר יש לי חושך בעיניים, הוא אומר, ומוסיף עוד בשפה שלנו, כ'האָב געהאַט פֿינצטער אין די אויגן, ככה, כמו שאני ואתה מדברים.

אבל אני אמרתי, אדוני מר דאָטנער, אתה אין לך כוח והסתובבת ארבע שעות על הבמה, ואני במחילה ישבתי בכורסה והסתכלתי עליך מסתובב שם, אבל תסלח לי אדוני, אתה על הבמה היית אני.

והוא מסתכל עליי, ואני מסתכל עליו, והוא אומר, מי אתה אדוני. אני אומר, אני טוביה. והוא, שקודם הוא היה עייף, הוא עכשיו מתעורר, ואפילו קצת מתעצבן, והוא אומר, סלח לי אדוני, אני לא ממש מכיר אותך, אבל אם לא אכפת לך, אני טוביה.

לא, אדוני, אני אומר, אם לא אכפת לך, אני טוביה. ככה גם היה כתוב בדרכון שלי. ככה אני אומר, והוא אומר, אדוני, זה יפה מאוד שבאת לראות אותי בכנר על הגג, ואני לא בדיוק יודע מי אתה, אבל אני טוביה. קודם היה רודנסקי, אחריו בא טופול ועכשיו אני טוביה. רודנסקי בקבר, טופול כבר בענייניו, ועכשיו אני טוביה. אני, דטנר, אני טוביה. ואני אומר, תסלח לי מר דטנר, אתה אדם נכבד, אבל תסביר לי במחילה איך זה יכול להיות שאני פונה אליך בתור מר דטנר ואומר: אני טוביה, ואתה אומר לי: לא אתה לא טוביה, אני טוביה. אני, גם כשישבתי לראות אותך על הבמה הייתי טוביה, וגם עכשיו אני טוביה. ואתה, עם כל הכבוד, עכשיו אתה דטנר, ואני טוביה. אז אם אפשר אדוני, קצת דרך ארץ.

קצת דרך ארץ אני אומר לדטנר, ואני רואה אותו, שלפני כן הוא נראה כמו מי שהתכווץ והצטמצם אחרי ארבע שעות על הבמה, ככה עכשיו פתאום, בא דטנר ומתנפח כמו מלך, הוא מסתכל עליי, אני מסתכל עליו, הוא עליי ואני עליו. הוא בגובה שלי, אולי בכל זאת קצת יותר נמוך, וככה אנחנו מסתכלים זה על זה, והוא אומר, אני יש לי דרך ארץ בפני אדוני, שהוא טוביה, אבל על הבמה אני טוביה. אני. קודם היה רודנסקי, אחר כך טופול, ומספרים שאפילו יעקב אדלר בכבודו ובעצמו היה טוביה. אם אנחנו, רודנסקי וטופול ואפילו יעקב אדלר לא היינו טוביה על הבמה, אדוני, טוביה יכול היה להיות גם אפרים ושמואל או מנשה או יוסף, עם כל הכבוד.

ואני אומר, לא אדוני. עם כל הכבוד, אם לא היה טוביה, לא היה שלום עליכם, ולא היה כנר על הגג, ולא היה כנר במרתף. ואם לא היה כנר על גג, לא היה דטנר. ככה אני אומר לו, אדוני, שלום עליכם, אני מקווה שאתה לא כועס שאני משתמש בשם שלך עם בן אדם שאני פעם ראשונה בחיים שלי רואה, ולא רק פעם ראשונה בחיים שלי אני רואה, אלא גם פעם ראשונה שאני רואה אותו אחרי המוות.

אני אומר לו, והוא אומר לי: לא אדוני, בלי שלום עליכם, ובלו דטנר – לא היה טוביה. אתה מבין, הוא אומר, אומר וסוגר את הכפתור שלו במעיל. היה קצת קר באותו הערב בתל אביב. התחיל לרדת הגשם.